

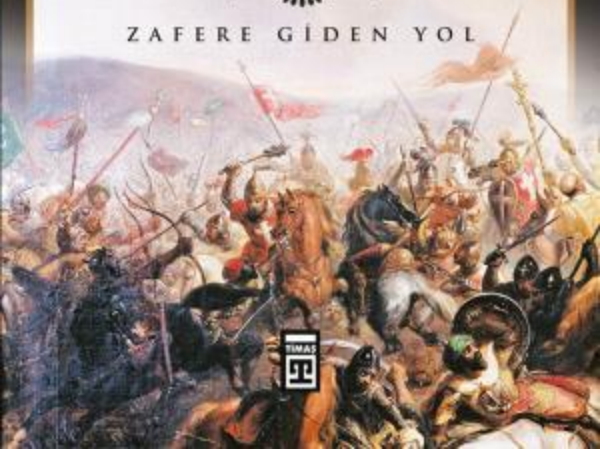
MUHARREM KESİK

1071

MALAZGİRT

ZAFERE GİDEN YOL

1071 MALAZGİRT
Zafere Giden Yol
Muharrem Kesik

TİMAŞ YAYINLARI | 3261
Selçuklu Tarihi Dizisi | 5

PROJE EDITÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Kasım 2013, İstanbul

2. BASKI
Aralık 2018, İstanbul

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

 Büyük Selçuklu Devleti (1040 - 1157)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	11
ÖNSÖZ	13

1. BÖLÜM MALAZGİRT SAVAŞI ÖNCESİ

MALAZGİRT ZAFERİ ÖNCESİNDE SULTAN ALP ARSLAN	19
SELÇUKLULAR VE BİZANS.....	38

2. BÖLÜM MALAZGİRT SAVAŞI

BİZANS İÇİN SONUN BAŞLANGICI: MALAZGİRT SAVAŞI	71
---	----

3. BÖLÜM MALAZGİRT SAVAŞI SONRASI

MALAZGİRT ZAFERİ SONRASINDA ANADOLU VE BİZANS, SELÇUKLULARIN ANADOLU'DA FETİHLERİ	131
ANADOLU'NUN FÂTİHLERİ	131
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU	144
EMÎR ARTUK B. EKSÜK'ÜN ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ	159

DÂNİŖMEND GÜMÜŖTEĐİN AHMED GAZİ'NİN ANADOLU'DAKİ FETİHLERİ VE DÂNİŖMENDLİ BEYLİĞİ'NİN KURULUŖU	161
DİLMAÇOĐLU MUHAMMED BEY.....	171
EBÛ'L-KASIM SALTUK.....	173
EMİR MENGÜCÜK GAZİ'NİN FAALİYETLERİ	174
ÇAKA BEY VE İLK TÜRK DONANMASININ KURULUŖU	177
SONSÖZ	182
BİBLİYOGRAFYA.....	183
İNDEKS.....	197

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makele /madde
a.mlf.	Aynı müellif
AÜDTCF.	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Bk. / bk.	Bakınız
C.	Cilt
cm.	Santimetre
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dr.	Doktor
DTCFD.	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
ed.	Editör
Eİ2	Encyclopedia of Islam, Second Edition (İng.)
Fak.	Fakültesi
Frs.	Fransızca
hak.	Hakkında
haz.	Hazırlayan
İA.	İslâm Ansiklopedisi
İÜEF.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İng.	İngilizce
kg.	Kilogram
Krş.	Karşılaştırınız
Ktp.	Kütüphane, Kütüphanesi
MÜ.	Marmara Üniversitesi
m.	Metre
n.	Not
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
Prof.	Profesör

RHC. Occ.	Recueil des Historiens des Crosades, Occidentaux
s.	Sayfa
SAD.	Selçuklu Araştırmaları Dergisi
sy.	Sayı
TAD.	Tarih Araştırmaları Dergisi
TD.	Tarih Dergisi
TED.	Tarih Enstitüsü Dergisi
THİTM	Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası
TM.	Türkiyat Mecmuası
TOEM.	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
trc.	Tercüme, tercüme eden
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve devamı, ve diğerleri
vr.	Varak
vs.	Vesaire
Yay.	Yayınlayan, yayınları

ÖNSÖZ

Malazgirt Savaşı Türk-İslâm ve Dünya Tarihi bakımından çok önemli sonuçlar doğuran bir savaştır. Ancak buna rağmen ne dünyada ne de ülkemizde bu konu hakkında yeterli çalışma yapılabildiği. Yurdumuzda bu konu hakkında en erken yapılan çalışma Ord. Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç tarafından gerçekleştirilmiştir. Prof. Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi* adlı kitabında Malazgirt Savaşı'na da geniş yer vermiştir. Yurt dışında da ilk önemli çalışma Claude Cahen tarafından "La Campagne de Mantzikert d'après les sources musulmanes" adlı makale ile gerçekleştirilmiştir.

1971 yılında, Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldönümü olması nedeniyle çok geniş çapta programlar, yayınlar, çalışmalar yapıp hatıra pulları, madalyon ve özel paralar çıkartılmıştır. Dolayısıyla Malazgirt Savaşı'yla ilgili en ciddi çalışmalar da bu 900. yıldönüm münasebetiyle yapılabildiği. Bunlar arasında tanınmış sanat tarihçimiz Prof. Dr. Semavi Eyice'nin *Malazgirt Savaşı'nı Kaybeden IV. Romanos Diogenes* adlı çalışması, Ali Sevim'in *Malazgirt Meydan Savaşı* adlı eseri, Faruk Sümer ve Ali Sevim'in ortaklaşa olarak hazırladıkları *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı* adlı eser, Feridun Dirimtekin'in *Malazgirt Meydan Muharebesi*, gibi eserleri sayılabilir. Daha sonraki yıllarda da Batı'da Carol Hillenbrand'ın *Turkish Myth and Muslim Symbol-The Battle of Manzikert* adlı çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar içinde Prof. Dr. Semavi Eyice'nin eserinin ayrı bir önemi ve değeri vardır. Çünkü Prof. Eyice, bir Sanat Tarihi uzmanı olmasına karşın oldukça başarılı sayılabilecek bir eser ortaya koymuştur. Ancak buna rağmen kendisinin de ifade ettiği

gibi Malazgirt Savaşı'nın bilimsel veriler ışığında bugüne kadar yapılan çalışmalardan istifadeyle derinden derine araştırılıp yazılması gerekiyor ve Malazgirt Savaşı'nın çözüme kavuşturulamamış pek çok problemlili noktasının bulunması nedeniyle bu konuda tarihçilere çok iş düştüğü âşikardır. Gerçekten de bu tespit doğrudur. Ancak buna rağmen o günlerden bugüne kadar doğrudan Malazgirt Savaşı'nı konu alan bir tez çalışması dahi yapılabilmiş değildir. Yalnız Prof. Dr. Mehmet Ersan'ın danışmanlığında Yusuf Ayönü tarafından hazırlanan *Türkiye Selçukluları – Bizans Münasebetleri (1075 – 1116)* başlıklı tez içinde Malazgirt Savaşı konusuna geniş yer verilmiştir. Konuya Batı'nın ilgisi bizden daha fazladır desek yanlış bir değerlendirme yapmış olmayız. Sadece son iki yılda bu konu hakkında iki kitap yayınlandı. Ülkemizde ise, 1971'den bu yana bir kitap çalışması mevcut değil.

İşte gördüğümüz bu boşluk üzere 2012 yılı başlarında böyle bir çalışmaya başladık ve bu yayınlara dikkatleri bu konuya çekmeye çalıştık.

Malazgirt Savaşı bugün üzerinde yaşadığımız vatanın bizlere kadar intikalini sağlayan en büyük ve önemli adımdır. Haçlı Seferlerinin düzenlenme nedenidir. Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasının çok yakın bir gelecek olduğunu bildiren bir nişânedir. Malazgirt Zaferi, İslâm Devleti'nin Dört Büyük Halife, Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde en güçlü oldukları asırlarda dahi fethinin gerçekleştirilemediği, İslâmlaştırılmadığı bu önemli Anadolu coğrafyasının Türkleşme ve İslâmlaşma sürecine kapılarını açan büyük bir başarının adıdır. Böylesine büyük ve önemli zaferin adıyla sanıyla pek de mütenasip bir oranda incelenip çalışılmadığı çok açık ve seçik bir şekilde ortadadır.

Yakın bir zamanda Malazgirt Savaşı siyasi nedenlerle gündeme gelmeye başlamış ve konuya yönelik pek çok yanlış bilgi, Türkiye'deki birlik ve beraberliği bozmaya çalışan mihraklar tarafından tabii ki kasıtlı olarak internet sitelerinde, gazete ve dergi köşelerinde yazılır çizilir hâle gelmiştir. Elinizdeki bu kitap, "tamamen bilinçli bir şekilde Sultan Alp Arslan'ın ve Malazgirt Savaşı'nın

milletimiz nazarındaki önemini düşürmeye” yönelik bu faaliyeti, sonuçsuz bırakmak ve milletimize Malazgirt Zaferi’nin değerini anlatmak ve doğru bilgilendirmek gayesiyle meydana getirildi. Bu yüzden ortaya iddialar atmadık, kaynaklara dayalı bilgiler sunmak gayretinde olduk.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada konunun problemleri noktaları dipnotlarda tartışmalı olarak verildi, böylece asıl metnin anlaşılır ve akıcı olmasına özen gösterildi. Bilimsel değeri olmayan bazı kaynak bilgileri ya hiç sözkonusu edilmemiş ya da ilgili dipnotlarda verilmeye çalışılmıştır. Malazgirt Savaşı’nın meydana geldiği asra göre, bazı muahhar (geç devir) kaynaklar erken dönem kaynaklardaki bilgileri tekrar ettiğinden dikkate alınmamıştır.

Biz bu çalışmamızı, Malazgirt Savaşı ve sonunda kazanılan bu büyük zafere hak ettiği değerin verilmesini sağlamak, tüm yetkililerin ve milletimizin dikkatlerini bu noktaya çekebilmek, savaş hakkında ortaya atılan safsata bilgileri çürütürük düzeltmek ve Malazgirt Zaferi’nin hak ettiği seviyede hatırlanıp kutlanmasını sağlamak amacıyla hazırladık.

Bu kitabın birinci baskısının Önsözü’nde, Malazgirt Zaferi’nin yıldönümünün tatil sezonuna denk gelmesi nedeniyle hem halkımızın hem de devlet yetkililerinin zaferin kutlanması noktasındaki ilgisizliklerinden söz etmiştik. Ne mutlu bize ki bu kitap ile sesimizi geniş kitlelere duyurabildik ve geçen dört yıllık zaman diliminde durum tamamen değişti. Son iki yıldır Malazgirt Zaferi’nin yıldönümü devletimizi idare eden en üst makamdan yetkililerce ve hak ettiği şekilde kutlandı.

Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, 2017 ve 2018 yıllarında düzenlenen Malazgirt Zaferi’nin kutlama etkinliklerine bizzat katılarak tüm Türkiye’nin ve hatta dünyanın ilgisini bu noktaya çekti. Şanlı tarihimizin bu büyük ve önemli zaferinin hak ettiği değerde kutlanmasından dolayı büyük mutluluk duymaktayız.

Etkinliklere ait birtakım aksaklıkların da gelecek yıllarda ve kısa zamanda giderileceğini umut ediyoruz. Bu konuda yeni çalışmaların yapıldığını da biliyoruz.

Çalışmamız sırasında çok kıymetli görüşlerini bizimle paylaşan sayın hocam Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu eserin yazımında, bazı araştırma eserlerin temininde bana yardımcı olan öğrencilerim Şeyhmus Nayır ve Hüseyin Kavak'a, kitabın editörlüğünü üstlenen Adem Koçal Bey'e ve basımında görev alan, Timaş Yayınları'nın kıymetli çalışanlarına teşekkür ederim.

Ve son olarak siz değerli okurlarımıza bu önemli konuya ve kitabımıza göstermiş olduğunuz ilgiden dolayı teşekkür ederiz.

Üsküdar, 2013

Muharrem KESİK

1. BÖLÜM

MALAZGİRT SAVAŞI ÖNCESİ

MALAZGİRT ZAFERİ ÖNCESİNDE SULTAN ALP ARSLAN

Sultan Olmadan Önce Alp Arslan

1029 yılının Ocak ayında (420 Muharrem) Selçuklular ile Karahanlılar şiddetli bir savaşa hazırlanıyorlardı. Selçukluların başında Emîr Çağrı Bey ve kardeşi Tuğrul Bey bulunmaktaydı. Bu sırada yakın adamları Çağrı Bey'in huzuruna girerek, "Ey Emîr, müjdeler olsun! Bir oğlunuz oldu." dediler. Çağrı Bey sevincinden ne yapacağını bilemedi, adamlarına sarıldı ve onları öptü, tebriklerini kabul etti. Bu haberi birazdan girişilecek savaşın bir zafer nişânesi olarak gördü. Oğluna Alp Arslan adını verdi. Alp; yiğit, dürüst, çalışkan ve erdemli anlamına geliyordu. Arslan ise, güçlü, kudretli ve cesur idi. Oğlunun mert ve cesur birisi olmasını istemişti. Savaşa gelince, gerçekten de Selçukluların korkusuz ve yenilmez savaşçısı Çağrı Bey, Gazneli ordusunu mağlup edip geri püskürtmeyi başarmıştı. O gün çifte mutluluk yaşandı. Çağrı Bey 20 Ocak 1029 günü dünyaya gelen oğlunun üzerine adeta titredi. Çok küçük yaşlardan itibaren onun eğitimine özen göstererek savaş meydanlarında edindiği tüm bilgi, beceri ve tecrübelerini ona aktardı. Maksadı bir gün yaşlanıp eli ayağı tutmayacak bir hâle geldiğinde yerini dolduracak birini bırakmaktı. Ölüm vaki olduğunda gözü arkada kalsın istemiyordu. Kendini aratmayacak bir lider bırakmak düşüncesindeydi. Dedesi Selçuk Bey'den aldığı bayrağı çok sağlam bir şekilde emniyet içinde bırakacağı birini ölmeden önce yetiştirmek istiyordu. İşte bu kişi Alp Arslan olmalıydı. Onda bu ışığı fark edebiliyordu. Zaten iyi bir

savaşçı bunu kolaylıkla anlar ve sezinlerdi. Biliyordu Alp Arslan, bir gün çok büyük bir asker ve güçlü bir kumandan olacaktı. Emîr Çağrı Bey, oğlu Alp Arslan'a çok güveniyordu. Bu nedenle daha küçük yaşlardan itibaren emrine askerler ve ordu vermeye başladı. Onu tehlikeli ve ciddi sayılabilecek seferlere gönderdi. Hepsinden başarıyla geri döndü.

Bir gün Çağrı Bey, rahatsızlanıp da sefere çıkamayacak duruma gelince, Gaznelilerin saldırılarını durdurma görevini oğlu Alp Arslan'a verdi. Alp Arslan karşısına kim çıktıysa deviriyordu. Karahanlılar ve Gazneliler, bir türlü baş edemedikleri Çağrı Bey'in son zamanlarda sık sık hastalanmasından dolayı ondan pek yakın zamanda kurtulacaklarını düşünmeye başlamışlardı. Bu durum, Selçukluları bölgelerinden uzaklaştıracaklarına olan inançlarını arttırmakta idi. Ancak tam da bu sırada Selçuklu ordusunun başında görülmeye başlayan bu çocuk, onlara Çağrı Bey'den daha da büyük bir bela olmaya başlamıştı.

1044 yılına doğru Çağrı Bey hastalanmıştı. Onun bu durumunu öğrenen Gazneliler, Selçukluları bu bölgeden uzaklaştırmak için çok iyi bir fırsat yakaladıklarını düşündüler. Çok kısa zamanda Gazneli Sultanı Mevdûd, Belh ve Toharistan'ı geri almak için ordular sevk etti. Çağrı Bey, tereddütsüz hemen oğlu Alp Arslan'ı kendine veliaht tayin ederek emrine Selçuklu ordusunu verdi. Alp Arslan çok hızlı hareket ederek Belh'de Gazneli ordusunun karşısına dikildi. Büyük bir cesaretle ordusunu sevk ve idare eden Alp Arslan, kendisinden umulmadık bir şekilde Gazneli ordusunu bozguna uğrattı. Düşman askerlerinin birçoğunu öldürdü ve 1000 askeri esir aldı. Selçukluların eline sayılamayacak kadar çok at, silah ve ganimet eşyası geçti. Alp Arslan'ın bu başarısına Çağrı Bey, o kadar çok sevindi ki, mutluluktan hastalığını unuttu. Çağrı Bey iyileşince, oğlu ile birlikte Saganıyan bölgesindeki Tirmiz şehri üzerine sefere çıktı. Horasan'ın rahatça müdafaa edilebilmesi için bu kalenin alınması gerekiyordu. Çağrı Bey, Tirmiz'i kuşattıktan sonra kale kumandanına bir mektup yolladı ve ona, "Artık Gazne sultanlarından ümit kesmelisin, zira onların adlarını Horasan'dan

sildik ve saadet izlerini yok ettik.” diyerek kalenin kan dökülmeden tesliminin kendileri için yararlı olacağını ifade etti. Kale kumandanı çaresiz şehri Selçuklulara teslim etti.

Gazneli Sultanı Mevdûd, Karahanlılar ve Büveyhoğulları ile de anlaşmak suretiyle Selçuklular üzerine büyük bir sefere çıktı, ancak yolda vefat edince bu girişimi de neticesiz kaldı.

Mevdûd’un yerini alan Ferruhzâd b. Mesud, büyük bir orduyla Horasan’a doğru yola koyuldu. Selçukluların Belh Kumandanı Kutbeddîn Külsarig, Ferruhzâd’ın karşısına çıktıysa da Gaznelilerin eline esir düşmekten kurtulamadı. İki taraf arasında meydana gelen savaşı kazanan Gazneliler, Selçuklu ordusundan pek çok kumandan ve askeri esir olarak ele geçirdiler. Bu durumu haber alan Alp Arslan, derhal babasının yanına giderek, “Ey babacığım, Gaznelilerin yaptıklarının cezasını ödetmek için bana izin vermenizi rica ediyorum.” dedi. Çağrı Bey, Alp Arslan’a izin verdi. Alp Arslan askerini toplayıp vakit kaybetmeden yola çıktı, düşmanı elinden kaçırmaması gerekiyordu. Bu nedenle hiç mola vermeden saatlerce yol aldı. Gazneliler, zafer sarhoşu olarak çok rahat hareket ediyordu. Selçukluların çok kısa zamanda hemen karşılarında bir ordu çıkarabileceklerini tahmin etmiyorlardı. Alp Arslan, o kadar süratle at sürdü ki, Gazneliler onu karşılarında gördüklerinde hayretler içinde kaldılar. Alp Arslan onlarla kıyasıya bir mücadeleye girdi, sonunda galibiyet elde ederek Gazneliler ordusundan pek çok kişiyi esir etti. Savaş sonunda yapılan antlaşma uyarınca Selçuklu esirlerini ve Emîr Kutbeddîn Külsarig’i kurtarmayı da başardı. Bu olay 1053 yılında gerçekleşti.

Bundan sonra Alp Arslan, babasının hastalanması üzerine Selçuklu ordusunun başına geçti. Gazneli taarruzlarını durdurdu. 1049 yılında Karahanlıları mağlup etti. 1058’de Gaznelilere karşı zaferler kazandı. Onun kazandığı başarılar, hem babasını hem de o sırada Selçuklu Devleti’nin Sultanı olan amcası Tuğrul Bey’i fazlasıyla sevindiriyordu. Çünkü Alp Arslan’ın daha henüz çocuk denilebilecek bir yaşta Horasan gibi çok stratejik bir sahayı Gazneliler ve Karahanlılar gibi güçlü askerî devletlere karşı ba-

şarıyla savunması Selçuklu Devleti'nin devamlılık arz edeceğini gösteriyordu. Sultan Tuğrul Bey'in çocuğu olmamıştı. Çünkü o kısırdı. Yerine bırakabileceği bir veliahtı yoktu. Daha şimdiden orduda Alp Arslan'ın gelecekte sultan olacağı konuşulmaktaydı. Zaten babası Çağrı Bey, amcası Tuğrul Bey'le birlikte o meşhur Dandanakan Savaşı sonunda Gaznelileri alaşağı ediverdikten sonra Horasan'da kurulan yeni devletin sultanının kim olacağına karar verilen toplantıda sonuna dek kardeşinin arkasında yer almış ve kendi namına sultanlık talebinde bulunmamıştı. Çünkü savaştan anladığı kadar siyasetten anlamadığının farkında idi. Siyaset ona göre bir iş değildi. Bu iş için Tuğrul Bey, tam biçilmiş bir kaftandı. Ona her zaman destek oldu. Onun saltanatına karşı hiçbir zaman ters bir harekette bulunmadı. Hatta 1059 yılında Sultan Tuğrul Bey'e karşı isyan eden Melik İbrahim Yınal'ın durdurulmasında, sultanın çok zorlanması nedeniyle kardeşi Çağrı Bey'den yardım istemesi üzerine çok hasta olan ve artık ölümlü boğuşan Çağrı Bey, tereddütsüz Alp Arslan'ı ve kardeşlerini bir ordunun başında yardıma yolladı. Alp Arslan o sırada bulunduğu Sicistan'dan hareket ederek çöl yolunu takip ederek 20 günde Irak sınırına geldi. İbrahim Yınal'ı esir edip Sultan Tuğrul Bey'e teslim etti. Sultan Tuğrul Bey, Alp Arslan'ın zamanında gelecek adeta Hızır gibi yetişmesi sonucu saltanatını kurtardı. İbrahim Yınal, kendi yayının kirişi ile boğdurulmak suretiyle ortadan kaldırıldı. Çağrı Bey, ölüm döşeğinde bile kardeşi Tuğrul Bey'in saltanatını kurtarmayı başarmıştı. Babası Çağrı Bey'in ölümünden yaklaşık dört yıl sonra amcası büyük Sultan Tuğrul Bey'in 4 Eylül 1063 günü vefat ettiği haberi ulaştı. Sultan Tuğrul Bey, hiç çocuğu olmadığı için, kardeşi Çağrı Bey'in ölümünden sonra onun dul kalan karısı ile evlenip Çağrı Bey'in bu hanımdan olma oğlu Süleyman'ı kendine veliaht tayin etmişti. Hatta bu veliaht tayini olayında Tuğrul Bey'in kumandanlarından Hâcib Erdem, sultana itiraz ederek, "Ben senden sonra yalnız ve ancak kardeşin Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'a gider ve hizmet ederim." demek suretiyle Alp Arslan'ın kendisinden sonra yerine geçebilecek en münasip aday olduğunu

belirterek, Süleyman'ın veliahtlığının doğru bir karar olmadığını sultanın yüzüne haykırmişti.¹ Sonunda sultanı ikna edemediğini görünce derhal onun hizmetinden ayrılarak Horasan'a, Melik Alp Arslan'ın yanına gelerek onun hizmetine girmişti.

Alp Arslan'ın Büyük Selçuklu Hükümdarı Olması

Sultan Tuğrul Bey vefat edince, veziri Amîdü'l-Mülk, tereddüt etmeden sultanın vasiyetini uygulayarak Tuğrul Bey'in küçük yaştaki, üvey oğlu Süleyman'ı tahta çıkardı. Onun için ordu ve sivil devlet adamlarından biat (ant) aldı; hemen bundan sonra da Rey Kalesi'ndeki 700.000 altını ve 200.000 altın değerinde olan 16.000 çeşitli giysi ve silahları getirtip ordu mensuplarına dağıttı.² Bu nedenle onlar vezire teşekkür edip duâlarda bulundular. Amîdü'l-Mülk, onlara "Bize Horasan Hâkimi Alp Arslan'dan başka muhalafet edecek bir kimse yoktur. Ben de bir mektup yazıp onu uyardım." dedi. Bizzat kendi eliyle kaleme aldığı bu mektupta Alp Arslan'a şunları söylüyordu, " Sultan Tuğrul'un biraz senin kanından olan (babaları bir anneleri ayrı idi) Süleyman hakkındaki vasiyetini biliyorsun. Eğer ülkelere sahip olmak istiyorsan Hârezmi, Nişabur ve bunlardan başka daha bazı yerler, sultanın ölümü üzerine yönetim bakımından boş durumdadır, buralar senindir. Eğer bizden para da istersen Rey Kalesi'nde bulunan paradan seni razı edecek miktarda göndeririz; ayrıca hutbelerde Süleyman'ın adından sonra senin adını da okuttururuz; böylece iki hutbe bir olur, anlaşma sağlanır, ülke bölünmekten korunmuş ve böylece kan da akıtılmamış olur. Yok eğer Sultan Tuğrul Bey'in kurmak istediği bu yönetim düzenine karşı bir tutum ve davranış içine girmeye çalışırsan, sen bize saldırmadan önce mazur kalarak

1 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zemân*, (trc. Ali Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mirâtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I, Sultan Tuğrul Bey Dönemi", *Belgeler*, Ankara 1998), s. 81.

2 Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 89.

biz, sana saldırırız. İşte o zaman seninle bizim aramızdaki hükmü Allah verecektir.”³

Vezir Amîdü'l-Mülk'ün gerçekte devlet idaresinden pek anlamayan Süleyman'ı tahta ısrarla oturtmaktaki maksadı sadece Tuğrul Bey'in vasiyetini uygulamak değildi, devleti kendisine karışan görüşen olmadan yönetmekti. Sultan Tuğrul Bey'e ölesiye bağlı bir devlet adamı olduğu söylenemezdi, çünkü daha önce Sultan Tuğrul Bey'e karşı bazı ihanetleri olmuş ama her ne hikmetse sultan onu affetmiş ve ondan vazgeçmemişti.⁴ Bu karar, herhalde bu zamanda ondan daha iyi bir vezir bulamayışı ile ilgili olmalıdır.

Vezir Amîdü'l-Mülk'ün Süleyman'ı tahta çıkartmasına karşı, Selçuklu ailesinin bileği sağlam iki meliki itiraz etti. Bunlardan biri Selçuk Bey'in en büyük oğlu Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış Bey, diğeri ise, Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan idi.

Şihâbü'd-devle Ebu'l-Fevâris Kutalmış, Selçukluların atası Selçuk Bey'in torunu ve Selçuk'dan sonra Yabgu olan Arslan Bey'in oğludur. Kutalmış, babası Arslan Yabgu ile birlikte Sultan Mahmud tarafından yakalanıp Hindistan'daki Kâlıncâr Kalesi'ne hapsedilince (1025) ailenin başına Kutalmış'ın amcası Mikâil'in çocukları Tuğrul ve Çağrı beyler geçmişti. Kutalmış 1032'de babasının hapisinde ölmesi üzerine Hindistan'dan dönerek Sultan Tuğrul Bey'in hizmetine girmiştir. Ancak o, babası Arslan Yabgu'nun bu uğurda ölmesinden dolayı hükümdarlığa kendini lâıyk görmekte idi. Muhtemelen kendini yeteri kadar güçlü hissetmediği için bir süre Sultan Tuğrul Bey'in hizmetinde bulundu. Nitekim Kutalmış'ın Tuğrul Bey'e karşı kaynakların nasıl başladığını belirtmediği bir isyanı meydana gelmiştir. İsyanın hangi tarihte başladığı tespit edilemiyor.

3 Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 89-90.

4 Vezir Amîdü'l-Mülk, hadımdı. Sultan Tuğrul Bey, onu bir kadına kendi adına dünür göndermiş fakat Amîdü'l-Mülk o kadınla kendisi evlenip sultana isyan etmişti; bunun üzerine sultan onu ele geçirerek hadım ettirdi, ancak görevinden uzaklaştırmayıp yerinde bıraktı. Başka bir rivayete göre, düşmanları Amîdü'l-Mülk'ün o kadınla evlendiği şayiasını çıkardılar, o da sultanın kendini öldürmesinden korkup canını kurtarmak için kendini hadım ettirdi (İbnü'l-Esir, X, s. 46).

Muhtemelen İbrahim Yınal'ın isyanından sonra⁵ meydana gelmiş olmalıdır.⁶ Sultan Tuğrul Bey, 1061 yılının Nisan-Mayıs aylarından önceki bir tarihte isyan etmiş ve başarılı olamayınca, çok korunaklı bir kale olan Girdkûh'a çekilerek mücadelesini sürdürmüştü.⁷ Tuğrul Bey, Kutalmış'a karşı ordu hazırlayıp harekete geçmiş, ancak çoğunluğu Türkmen askerlerden oluşan kuvvetlerle Sultan Tuğrul Bey'e karşı koyan Kutalmış onun ordusunu yenilgiye uğratmıştır.

Sultan Tuğrul Bey, Humartekin et-Tuğrâî'yi Rey'in muhafazasına gönderirken kendisi de Haziran–Temmuz 1061'de (453 Cemâziyelâhîr) Girdkûh kuşatmasına gitmişti.⁸ Sultan Tuğrul daha sonra Girdkûh kuşatması görevini Humartekin et-Tuğrâî'ye vermiştir. Ancak Sultan Tuğrul Bey'in ona yakın olmasını çekemeyen

5 Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Tarihi*, İstanbul 1944, s. 49. Yınanç (a.g.e., s. 49), Enverî'nin *Düsturnâme'sine* dayanarak verdiği bilgide Kutalmış'ın Tuğrul Bey'e karşı bundan önce de bir isyan girişimi olduğunu kaydeder ve bu olayın 1053'te meydana geldiğini söyler. Ancak Enverî'nin kayıtları destansı özellikler taşıdığından bu konuda verdiği bilgilere güvenmek pek doğru olmaz. Ayrıca bu kayıtları destekleyen başka herhangi bir kaynak da mevcut değildir. Bk. Enverî, *Düsturnâme*, nşr. M.H. Yınanç, İstanbul 1928, s. 6, 77-78.

6 Yınanç (*Türkiye Tarihi*, s. 52), Kutalmış'ın 1061 yılında Tuğrul Bey'e karşı isyan ettiğini kaydeder. Ancak Sibt'in (*Mir'âtü'z-zamân*, nşr. Ali Sevim, "Mir'âtü'z-Zamân Fî Tarihi'l-Âyan Kayıp Uyûnü't-Tevârih'ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler Sibt İbnü'l-Cevzî", *Belgeler*, Ankara 1992, XIV/18, s. 98; trc. Ali Sevim "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zamân Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", *Belgeler*, Ankara 1998, XVIII/22, s. 70) kaydettiği bu bilgiye dayanarak isyanın bu tarihte başladığını söylemek mümkün değildir.

7 Sultan Tuğrul Bey tam halifenin kızı Seyyide Hâtun ile evlenme hazırlıkları yaptığı bir sırada Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Garsunni'ne Muhammed b. Hilâl es-Sabî'nin eserinden naklettiğine göre 453 yılı Rebiülâhîr (Nisan-Mayıs 1061)'inde, önceden isyan etmiş ve Girdkûh Kalesi'ne çekilerek direnişini sürdürmüştür (*Mir'âtü'z-Zamân*, s. 95, trc., XVIII, 22, s. 65).

XI. yüzyılda yaşayıp Selçuklular dönemi Abbasi halifelerinden el-Kâim Biemrillah'ın inşâ Divânı'nda görev yapmış Garsunni'ne lakaplı Ebu'l-Hasen Muhammed b. Hilâl es-Sâbi' (1025/26–1088)'nin kaleme aldığı bugün elimizde bulunmayan eseri *Uyûnü't-tevârih* adını taşımaktadır. Hakkında geniş bilgi için bk. Ali Sevim, a.g.m., XIV/18, s. 6-9.

8 Sibt, a.g.e., s. 98, trc., s. 70. Krş. M. Altay Köymen, "Tuğrul Bey", *İA*, XII/2, s. 35.

Vezer Amîdü'l-Mülk, sultana Humartekin hakkında bazı şeyler söyleyerek⁹ onun sultanın gözünden düşürmüş ve bu durumdan haberdar olan Humartekin, Sultan tarafından cezalandırılmaktan korktuğu için Kutalmış'ı kuşatmakta olduğu Girdkûh Kalesi'nin önünden ayrılmıştır. 1 Eylül 1061¹⁰ (12 Şaban 453) günü Humartekin beraberinde güvendiği altı adamıyla derhal kuşatmayı bırakıp kaçtı. Bundan sonra Kutalmış'ı kuşatmak üzere kimin görevlendirildiğini bilmiyoruz. Ancak 1063 (455) yılında Vezer Amîdü'l-Mülk, Selçuklu kuvvetleriyle Rey'den yola çıkarak Girdkûh Kalesi'ne hareket etti. Kutalmış, bu sırada emrindeki 10.000 askerle Girdkûh Kalesi'nde ona karşı savunma yaptı. Bu kale çok sağlam surlara sahip olup bu nedenle ulaşılması adeta imkânsız gibiydi. Kale halkı kuşatma sırasında sarnıçlarda toplanan yağmur sularını içmekte idi. Bu nedenle kale ancak savunucularının teslim olması halinde ele geçirilebilirdi.¹¹ İki taraf arasında yapılan barış görüşmelerinde Kutalmış, Vezer Amîdü'l-Mülk aracılığıyla Sultan Tuğrul Bey'e, isyanı sona erdirebilmek için bazı şartlar öne sürdü. O şartlar:

- 1- Sultanın kendisini bağışlayıp bu hususta ant içmesi,
- 2- Bu isyan hareketi nedeniyle kendisinden herhangi bir tazminat istenmemesi,
- 3- Emîr Süleyman (Çağrı Bey'in oğlu)'ın kızkardeşi ile evlenmesine izin verilmesi,
- 4- Kendisine iyi bir vilâyetin iktâ' edilmesi idi.

9 Bu konuda geniş bilgi için bk. Sıbt, s. 101-102, trc., s. 71-73.

10 Sıbt, s. 101, trc., s. 72. Turan (*Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 141) ve Köymen (*Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara 1961, s. 63), bu kaçışın nedenini Kutalmış'ın Humartekin'i mağlup etmesine bağlarlar. Fakat kaynağın ifadesi son derece açıktır. Ayrıca bu tarihçiler olayın Miladi tarihini yanlış olarak kaydederler.

Humartekin daha sonra yakalanarak Sultan Tuğrul Bey'in yanına getirilmiş, İbrahim Yınal'ın çocukları bu bizim babamızın katilidir diyerek Humartekin'in kendilerine teslim edilmesini istemişler, Vezer Amîdü'l-Mülk'ün işaretleriyle Humartekin onlara teslim edilmiş ve İbrahim Yınal'ın çocukları tarafından öldürülmüştür. Bk. Sıbt, s. 102, trc., s. 73.

11 Sıbt, s. 120, trc., s. 84.

Eğer öne sürdüğü bu şartlar yerine getirilirse, Selçuklu vezirine, isyanı bırakıp kaleden ineceğini bildirmiştir.

Kutalmış'ın bu isteklerine karşılık Amîdü'l-Mülk, ona, kendisinin can güvenliği ile bir vilâyetin yönetiminin verilebileceğini, fakat evlenme ve ant içme hususlarını içeren isteğinin sultana iletilmesine asla cesaret edilemeyeceği cevabını verdi. Buna karşılık Kutalmış, “Bunların sultana önerilmesine cesaret gösterilmediği ve içimi rahatlatacak, kalbimi hoş tutacak can güvenliğime garanti verilmediği takdirde ben, nasıl olur da kendimi size teslim edebilirim” cevabını gönderdi.¹² Bu nedenle de barış görüşmeleri durdu. Amîdü'l-Mülk, Kutalmış'ı kuşatmayı sürdürürken kendisine Sultan Tuğrul Bey'in ölüm haberi ulaştırıldı.¹³ Amîdü'l-Mülk, derhal askerlerini ve diğer görevlileri toplayarak haberi onlara bildirdi ve sultanın vasiyetini uygulamak hususunda¹⁴ onlardan yardım istedi. Onlar da vezire bağlı kaldılar. Böylece askerlerin tam desteğini alan Amîdü'l-Mülk, Girdkûh kuşatmasını kaldırarak başkent Rey'e doğru hareket etti ve 12 Eylül 1063 (16 Ramazan 455) günü Rey'e ulaştı. Sultan Tuğrul Bey'in vasiyeti üzerine, onun üvey oğlu Süleyman'ı Büyük Selçuklu tahtına oturttu.¹⁵ Süleyman'ın hükümdarlığına itirazından çekindiği

12 Sibt, s. 120, trc., s. 84. Krş. Köymen, a.g.m., XII / 2, s. 36.

13 Sultan Tuğrul Bey 8 Ramazan 455 (4 Eylül 1063) günü vefât etmiştir (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, X, 26; trc., Abdülkerim Özaydın, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, İstanbul 1987, X, 41). Tuğrul Bey hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, Ankara 1989, I, 96-366; a.mlf., *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976; a. mlf., “Tuğrul Bey”, *İA*, XII / 2, s. 25-41.

14 Sultan Tuğrul Bey, 1063 yılında Urmiye'de hastalanmış ve hatta ağırlaşmıştı. Bu nedenle askerlerin telaşa kapılmaları üzerine sultan, istemeye istemeye oturtularak askerlerin kendisini görmeleri sağlanmıştı. İşte bu sırada sultan, “Eğer emr-i Hak vaki olursa yerime, Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı tahta getirmelerini, hiçbir muhalefet yapmaksızın Vezir Amîdü'l-Mülk'ün sözlerine uymalarını ve ondan asla ayrılmamalarını” vasiyet etmişti. Askerler ve öteki devlet erkânı, sultana, bu vasiyetine uyup yerine getireceklerine dâir söz vermişlerdi. Ancak Hâcib Erdem, Sultan Tuğrul Bey'e, kendisinin yalnız Alp Arslan'a hizmet edeceğini söyleyip Horasan'da bulunan Alp Arslan'ın yanına gitmek için derhal sultandan ayrıldı. Bk. Sibt, s. 116, trc., 81.

15 Sibt, s. 126-127, trc., s. 89; Zahirüddin Nişâbüri, (nşr. Muhammed Ramazanî), *Selçuk-nâme*, Tahran 1332, s. 21.

Horasan Emîri Alp Arslan'a da bir mektup göndererek yaptığının Tuğrul Bey'in vasiyeti olduğunu yani Süleyman'ın hükümdar olmasını Tuğrul Bey'in istediğini bildiren bir mektup gönderdi.¹⁶

Selçuklu Ailesinin İki Kudretli Şehzâdesi Alp Arslan ve Kutalmış Saltanat İçin Kapışıyor

Sultan Tuğrul Bey'in ölümünü öğrenen Kutalmış sığındığı Girdkûh Kalesi'nden inerek kendisine asker toplamak üzere Türkmenlerin yaşadığı obalara gitti. Kutalmış, Türkmenlere kendisine katılmaları hususunda inandırıcı sözler söyleyerek onları ikna etmiş ve bu arada onlardan adını bilemediğimiz ileri gelen bir bey de Kutalmış'a katıldı.¹⁷ Kutalmış'ın babası Arslan Yabgu'nun Türkmenler üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. Bu nedenle Türkmenler Kutalmış'a tâbi olmakta tereddüt etmediler. Kutalmış topladığı 50.000 atlı ile Sâve'ye gitti ve buradan Selçuklu emîrlere mektuplar yazarak kendisine Katılmalarını bildirdi.¹⁸ Bunun üzerine Sürhab b. Kâmrev (Kâmru), ona olumlu cevap verdi ve bir gece Kutalmış'a katılmak üzere gizlice hareket etti, bu arada kardeşini de Kutalmış'a gönderip onu, Selçuklu başkenti Rey'e saldırıya geçmesi hususunda teşvik etti ve cesaretlendirdi. Bu sırada Kutalmış'ın yanında "Nizâmüddîn" lakaplı Ebû Nasr ed-Dihistanî tutuklu olarak bulunuyordu.¹⁹

Kutalmış, Alp Arslan'ın taht iddasında bulunması ile ilgili olarak adamlarına şöyle diyordu, "Tuğrul Han yerine ben değil, Alp Arslan

16 Sibt, s. 127, trc. Ali Sevim, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zamân Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi", *Belgeler*, (Ankara 1999), XIX/23, s. 2. Bu mektubun muhtevası için bk. Sibt, aynı yer.

17 *Mir'âtü'z-zamân*, XVIII, 127, trc., s. 3. Sibt bu bilgiyi *Uyûnü't tevârih*'den naklen bildirmiştir.

18 *Mir'âtü'z-zamân*, XVIII, 127, trc., s. 3. Krş. Claude Cahen, "Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure", *Islam*, XXXIX (1964), s. 24.

19 Sibt, Aynı yer.

sultan oldu.²⁰ Ayrıca ben ondan yaşlı ve saltanata daha lâyiğim. Şimdi onun padişah olup benim bakıp durmam doğru değildir. Belki savaşın başımıza ne yazıldığını görmek daha uygundur. Er gayret üzere olur, gayretsiz er kadından daha aşağıdır.”²¹ Bu sözleri duyan beyler ve askerler bağırışıp, “Bizim de fikrimiz sizin gönlünüzdeki gibidir. Hemen bu hususta emrine boyun eğerez, sen buyur biz tutalım, hangi tarafa dersin gidelim” diyerek karşılık verdiler.²² Kutalmış aldığı bu olumlu karşılık üzerine iyice moral bularak hemen Türkmenlerin yaşadığı bölgelere gidilip sayısız asker toplanmasını emretti ve kendi de Sâve dışında karargâhını kurarak muhtemelen burada toplanacak orduyu beklemeye başladı.²³ Böylece Kutalmış çok sayıda asker topladı.²⁴ Onun beraberinde 50.000 atlının²⁵ ya da 90.000 kişinin²⁶ olduğu söyleniyordu. Bazı kimseler Kutalmış’ın ordusunun fezayı doldurduğunu ve çekirge sürüsü gibi olduğunu²⁷ ve askerinin atlarının ayağından kalkan tozun dünyayı kapladığını söylüyorlardı.²⁸

Kutalmış, topladığı ordusuyla önce Sâve civarına geldi buradan da Büyük Selçuklu Devleti’nin merkezi Rey’e doğru harekete geçti.²⁹ Kutalmış 15 Kasım 455 (21 Zilkâde 1063)’de Rey’e yürüyüp şehri

-
- 20 Kaynaktaki bu söz doğru değil çünkü Melik Alp Arslan bu sırada henüz sultan olmamıştı.
- 21 Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, I, s. 54. Ahmed b. Mahmûd’un eseri muahhar bir kaynaktır ama burada verdiği bu bilgi diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.
- 22 Ammed b. Mahmûd, Aynı yer.
- 23 Ahmed b. Mahmûd, Aynı yer.
- 24 *el-Kâmil*, X, 36, trc., X, 48.
- 25 Sibt, *Mir’âtü’z-zamân*, 126-127, trc., XVIII/22, s. 88; XIX/23, s. 3.
- 26 İbnü’l-Adîm, *Buğyetü’t-taleb fî Tarihi Haleb*, yay. Ali Sevim, *Kamâl al-Dîn İbn al-Adîm Buğyat At-Taleb Fî Târih Halab, Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, Ankara 1976, s. 20, trc., s. 66.
- 27 Hüseyinî, *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçûkiyye*, nşr. Muhammed İkbâl, Lahore 1933, s. 30; trc. Necati Lugal, Ankara 1943.
- 28 Ahmed b. Mahmûm, *Selçuk-nâme*, I, s. 54.
- 29 Hüseyinî, s. 30, trc., s. 21. *Anonim Selçuknâme* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 13, trc., s. 7), Tuğrul Bey’den sonra yerine Alp Arslan’ın hükümdar olduğunu, Kutalmış’ın ise bundan sonra ona karşı isyan ettiğini kaydeder ve Kutalmış’ın Tuğrul Bey’e karşı giriştiği isyandan habersiz görünür.

almak üzere iken, Amîdü'l-Mülk ona karşı harekete geçti, fakat yenilgiye uğradı. Selçuklu ordusunun öncü kuvvetlerinin başında bulunan İnanç Bey 500 askeriyle Kutalmış tarafından esir edildi. Tam anlamıyla yenilgiye uğramış olan Amîdü'l-Mülk, beraberindeki kuvvetlerle Rey'e dönüp şehri Kutalmış'a karşı savunmak için hazırlıklara girişti.

Vezir çok büyük bir telaşa kapılmıştı, çünkü Kutalmış'a karşı direnç gösterebilecek bir orduya sahip değildi. Ayrıca bu küçük yaşta ve tecrübesiz sultanın da tahtı savunmaktan âciz olduğu âşikârdı. İleri gelen devlet adamlarının ve kumandanların hükümdar olarak Alp Arslan'ı istemeleri ve yaklaşmakta olan Kutalmış tehlikesine karşı Alp Arslan adına hutbe okutarak onu sultan ilân ettirdi.³⁰ Amîdü'l-Mülk sonra Alp Arslan'ı durumdan haberdar ederek derhal yardıma gelmesi gerektiğini bildirdi ve bu konuda onun emirlerini beklediğini söyledi.³¹ Bu sırada Nişâbûr'da bulunan Alp Arslan ileri gelen adamlarından Emîr Savtegin'i³² bir miktar askerle önden Rey'e gönderdi.³³ Çok geçmeden Türkmen kuvvetleriyle harekete geçen Kutalmış, Rey'i kuşatmaya başladı³⁴ ve özellikle şehre giden yolları kesip kontrol altına aldı. Bu nedenle şehir halkı, çok güç bir duruma düştü. Bu durum karşısında Amîdü'l-Mülk, çok hızlı koşan atlarla Alp Arslan'a özel ulaklar gönderip durumun

30 Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra ve nuhbetü'l-usra*, (nşr. M. Th. Houtsma), *l'Historire des Seldjoudes*, Leiden 1889, s. 29; (trc. Kivâmeddin Burslan), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943, s. 26; Sıbt, s. 128; trc., s. 3-4.

31 Sıbt, s. 128; trc., s. 3. Krş. Köymen, *Türk Tarihi*, s. 63.

32 Emîr Savtegin hakkında geniş bilgi için bk. Erdoğan Merçil, "Emîr Savtegin", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (İstanbul 1975), sy. 6, s. 63-74.

33 Ancak kaynaklarımız onun burada Kutalmış'a karşı ne gibi bir faaliyette bulunduğunu kaydetmemiştir. Bk. Hüseyî, s. 30, trc., s. 21; Ahmed b. Mahmûd, I, 54 vd. Krş. Merçil, a.g.m., s. 67. Sıbt (s. 127-128, trc. s. 2) olaydan bahseder ancak emîrin adını kaydetmez.

34 İbnü'l-esîr (*el-Kâmil*, X, 36 , trc., X, 48) Alp Arslan'ın, Kutalmış'ın hareketi ile ilgili haberi aldığı zaman muazzam bir ordu hazırlattırıp çöl üzerinden Rey'e sevk ettirdiğini ve bu ordunun Kutalmış'tan önce Rey'e ulaştığını kaydederse de, bu diğer kaynaklarla çelişir ve pek de mümkün görünmez. Bk. Hüseyî, s. 30, trc., s. 21; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, (nşr. Osman Turan), Ankara 1944, s. 16; (trc. M. Nuri Gençosman), *Selçukî Devletleri Tarihi*, Ankara 1943, s. 111; Ahmed b. Mahmûd, I, 54-55.